

Nuruosmaniye Camii ve Külliyesi 1749-1755

Nuruosmaniye Camii ve Külliyesi 1749-1755

Nuruosmaniye Külliyesi, Kapalı-çarşı'nın Çenberlitaş tarafındaki, Cağaloğlu yönüne bakan kapısının tam karşısında, cami, medrese, imaret, hünkâr köşkü, sebil, çeşme, han, arasta ve muvakkıthane'den oluşan bir külliye'dir. Külliye İstanbul'un merkezinde Bâb-ı Âlî'ye yakın bir yerdedir.

Caminin inşa edildiği arâzîde daha önceleri Hasan Canzade Şeyhülislam Hacı Sadettin Efendi'nin karısı Fatma Hanım'ın yaptırdığı bir mescit bulunmaktaydı.

Sultan Birinci Mahmud zamanında külliye'nin inşasına 29 Muharrem 1162 (19 Ocak 1749) tarihinde başlanılmıştır. Ancak cami tamamlanamadan Sultan Birinci Mahmud ölünce, kardeşi Sultan Üçüncü Osman inşaatı devam ettirmiştir. İnşaat bittikten sonra 1 Rebiyülevvel 1168 (5 Aralık 1755) Cuma günü açılışı yapılmıştır.

Sultan Üçüncü Osman camiye *Nûr-u Osmâniyye* adını vererek sanki Osmanlı hanedanının nûru demiş, ancak gerçekte külliye'ye ken-

Nuruosmaniye Camii'nin Bayezit Kulesi'nden çekilmiş bir fotoğrafı.

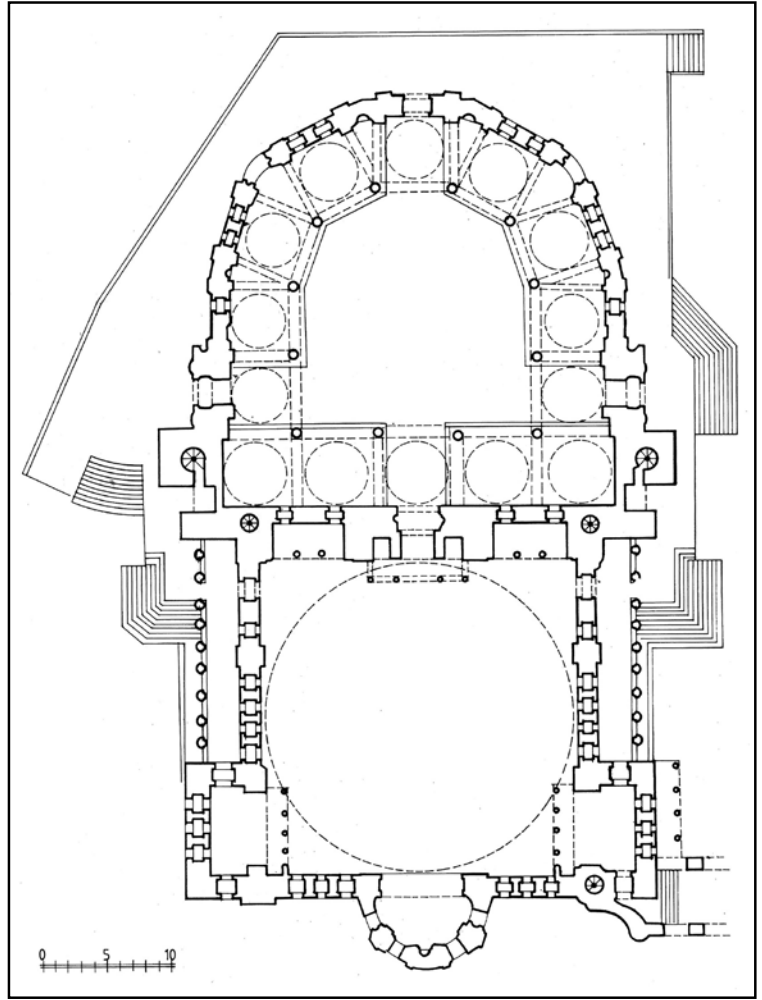
di adını vermiştir.

Cami ve külliyesinin inşaatında bina emîni olan Ahmet Efendi "*Târih-i ca'mi-i şerîf-i Nûr-u Osmâniyye*" isimli bir risale yazarak inşaat ile ilgili bilgileri aktarmıştır.

Külliyesinin mîmârı Rum asıllı Simon Kalfa'dır. Simon Kalfa külliyesinin inşaatını tamamen yeni bir üslup olan Barok üslubu ile yapmıştır.

İstanbul'da bundan önce yapılan son selâtin cami olan Yeni Valde Camii (*Gülnûş Emetullâh Vâlide Sultan Camii*) Lâle Devri'nin etkisi ile oluşan değişikliklere rağmen klâsik üslupta en son eser olmaktadır. Bu camiden sonra yapılan inşaatlarda Avrupa mîmârîsinin etkileri nedeniyle klâsik üslubun sert ve keskin ana prensipleri yavaş yavaş terk edilmeye başlanılmıştır.

İstanbul'da ilk kez yapılan Barok-Rokoko tarzı yapı, Sultan Üçüncü Ahmed tarafından yaptırıl-

lan, Sultanahmet'teki Sultan Üçüncü Ahmed Çeşmesi'dir. Bunun ardından ancak 25 yıl geçtikten sonra ikinci örnek olarak, Sultan Birinci Mahmud'un inşasına başlattığı, Nuruosmaniye Camii'dir ve Barok tarzında yapılmıştır. Böylece klâsik mîmârî üslubu tamamen terk edilmiştir.

Batı kültürüne karşı gerçek bir ilgi duyan Sultan Birinci Mahmud, bir külliye inşasına karar verdiği zaman, Avrupa'daki kiliselere ait resimleri getirterek incelemiş, fakat buna ulemâ tepki göstermiştir. Buna rağmen, Sultan külliyesinin inşasını Barok tarzında yaptırmaya karar vererek, Rum asıllı olan Simon Kalfa'yı mîmar tayin etmiştir.

Hadîkatü'l Cevâmî'de Nuruosmaniye Camii ile ilgili olarak yer alan bilginin anlamı aşağıdadır:

*"OSMANİYE CAMİİ
Camiyi Sultân Mahmud Han*

*Nuruosmaniye
Camii'nin
plânı.*

*Kaynak:
Eminönü
Camileri,
Türkiye
Diyanet Vakfı
Eminönü
Şubesi, 1987.*

*Nuruosmaniye
Camii'nin
Barok
üslubundaki
minaresi.*

Nuruosmaniye Camii ve Külliyesi'nin tam yukarıdan çekilmiş eski bir resmi.

Kaynak:
İstanbul
Anıları :
Sedat Hakkı
Eldem,
ALETAS,
ALARKO
Eğitim
Tesisleri,
1979.

yaptırmış, tamamlanmasına yakın padişah öldüğünden, kardeşi Sultan Üçüncü Osman Han padişah olduğunda bu caminin vakfını onaylamış ve hizmet edenleri belirleyerek, padişah olmasından bir yıl sonra tamamlanması mümkün olmuş, ismine Nûr-ı Osmâniyye denilmiştir. Hâtta annesi Şehsuvar Sultan müstakil türbede gömülüdür, ölüm tarihi 1755. Hasan Cânzâde Şeyhü'l-islâm Hacı Sadettin Efendi'nin hanımı olan Fatma Hatûn'un mesciti yerine bu cami yapılmıştır.

Hünkar Mahfili ve müezzin mahfili vardır. İkişer şerefeli iki minaresi olup, aylıkları kendi vakfından ve medrese ve imaret ve kütüphane ve muvakkit odası ve meşkhâne ve sebîl ve çeşmesi vardır. Caminin yapımına Hattat Mehmet Râsim Efendi târih söylemiştir:

"Hümâyûn ola bu nev cami'i Sultân Osman'ın (Sultan Dsman'ın bu yeni

camisi mübarek olsun)"

Orta kapının dışında olan ayet bu Râsim Efendi'nin hattıdır. İki taraf kapılarının dışında olan ayetler Hattat Fahrettin Yahya'nındır. Medrese târihini Hâkim Efendi söylemiştir: "Düşdi bir târih Hâkim'den du'â Medhal-i ilm ola bâb-ı medrese 1169 (Hakim'den dua ile bir tarih düşüldü, medrese kapısından ilim girsin 1755)"

Hakim imaretine de târih düşmüştür:

"Yazılsun kilik-i Hâkim'den bu târih Ola a'la imaret bâb-ı erzak 1169 (Hakim'in kaleminden bu tarih yazılsın, yüce imaret rızk kapısı olsun 1755)"

Dışında olan ayetleri Yedikulelizâde Seyyid Abdülhalîm Efendi yazmıştır. Diğer celî (büyük boy) hatlar Bursalı Müzehhib Alî Ağa'nındır. Diğer celîler Kâtibzâde Mehmed Refî' Efendi'nindir.

Caminin mahallesi yoktur.

CAMİ

Nuruosmaniye Camii'nin yüksek duvarlarla çevrili olan dış avlusunun, biri kuzeyde ve diğer ikisi doğu ve batıda olmak üzere üç kapısı vardır.

Doğu yönündeki kapısı Cağaloğlu tarafında, Nuruosmaniye Caddesi'ne açılır. Batı kapısı ise, Kapalıçarşı'nın ana giriş kapısının karşısındadır. Dış avlunun kuzey kapısı, caminin altındaki mahzenin üzerinden merdivenle inilerek arkasındaki sokağa açılır.

Dış avlunun içerisinde ve güney tarafında medrese ve imaret yer alır. Doğusunda ise Hünkâr Köşkü, kütüphane ve Sultan Üçüncü Osman'ın annesi Şehsuvar Sultan'ın türbesi bulunmaktadır.

Eğimli bir araziye inşa edilmiş olan caminin altında, Lâleli Camii'nde olduğu gibi bir mahzen bulunmaktadır. Halen boş olan bu mahzenin yapım nedeni bilinmemektedir.

Külliyeye ait küçük bir han, mahzenin batı tarafında ve mahzene bitişikdir. Ayrıca dış avlunun doğu, batı ve kuzey yönlerindeki duvarlarının dış taraflarında dükkanlar vardır.

Külliyeye ait çeşme ve sebil ise, avlunun batı duvarı üzerinde, Kapalıçarşı'ya bakan kapının iki yanında yer almaktadır.

Cami zeminden yüksek olarak yapıldığından, iç avluya doğu ve batı yönlerindeki 11'er basamaklı birer merdivenle çıkılmaktadır. Caminin kuzey tarafında ve pek kullanılmayan iç avlusu Barok üslubunda ve yarım daire şeklindedir. İç avlunun ikisi yanlarda ve biri de ortada olmak üzere üç kapısı vardır. Kapıların üzerinde çok ince taş işçiliği ile süsleme yapılmıştır. Ayrıca iç avlunun biri orta kapının üzerinde ve dörder tanesi de iki yanlarda olmak üzere dokuz adet revakı bulunmaktadır. Bunlar dokuz kubbe ile örtülmüş, sekiz kemerli ve porfir sütunludur.

Nuruosmaniye Camii'nin kuzey yönünden yan görünümü ve iç avluya çıkılan merdivenleri ile avlunun kuzey kapısı.

Nuruosmaniye Camii'nin iç avlusunun yandan dış görünümü.

İç avlu çok küçük olduğundan, şadırvanı yoktur. Bu nedenle abdest muslukları caminin doğu ve batı duvarlarında sıralanmışlardır. Öte yandan iç avlu caminin kullanımına göre ters tarafta kaldığından

çok az kullanılmaktadır.

Burada sağdan sola doğru üç kapı üzerinde bölünmüş bir kitâbe vardır. Arapça olan bu kitâbe yanda görülmektedir.

Bu kitâbede; “Bu cami-i şerîfi

Nuruosmaniye Camii'nin Barok üslubundaki dış görünümü ve mihrabın dışarıya taşan bölümü.

ganî ve mennân olan Allâh'ın farzlarını yerine getirmek için Sulân Mustafa oğlu Sultân-ı Âzam Osman Hân yaptı" denilmekte ve devamında Sultan Osman'ın sırayla dedeleri, Osman Gâzî'ye kadar sıralanmaktadır. Ancak burada caminin ya-

pım tarihi yoktur. Külliye'nin H.1169 (M.1755) olan yapım tarihini, medrese ile imaretin kapılarındaki iki kitâbeden öğrenmekteyiz.

Sekiz penceresi bulunan iç avlunun kible kapısının üzerindeki kubbe diğerlerinden yüksektir.

Nuruosmaniye Camii'nin yarım daire şeklindeki iç avlusu. Avlu küçük olduğundan şadırvanı yoktur..

Nuruosmaniye Camii'nin son cemaat yerinin iç avludan görünümü.

Nuruosmaniye
Camii'nin
iç avlu
kapılarındaki
kitâbenin
sıralı olarak
dizilimi.
Kitâbenin
açılımı
aşağıdadır.
Anlamı ise
yazıdadır.

İç Avludaki Üç Kapının üzerinde Yer Alan Arapça Kitabenin Metni

İbni-Essultân Mehmed Hân İbni-Essultân İbrâhîm
Hân

İbni-Essultân Ahmed Hân İbni-Essultân Mehmed
Hân

İbni-Essultân Murâd Hân İbni-Essultân Selîm Hân

İbni-Essultân Süleymân Hân İbni-Essultân Selîm
Hân

Büniye Hâzel Câmi' Eşşerîf El-Bünyân-ül-İtyân
Ferâid-ullâh-ül-Ganiy-yül-Mennân

Elâ Ve Hüve Essultân-ibni- Essultân-ül-A'zam Os-
man Hân

İbni-Essultân Mustafâ Hân

İbni-Essultân Bâyezîd Hân İbni-Essultân Mehmed
Hân

İbni-Essultân Murâd Hân İbni-Essultân Mehmed
Hân

İbni-Essultân Bâyezîd Hân İbni-Essultân Murâd Hân

İbni-Essultân Orhân Hân İbni-Essultân Osmân Hân

Revaklı, beş kemerli ve beş kubbeli olan son cemaat yeri, iç avlunun cami binasına bitişik olan kısmındadır ve buradaki cümle kapısının her iki yanında, cami duvarında üçer pencere vardır. Son cemaat yerinin her iki tarafında birer mihrapçık ile yukarı tarıflarında birer mükebbire bulunur.

Son Cemaat yerinin sağına ve soluna bitişik ikişer şerefeli iki minare yer alır. Mukarnas bulunmayan ve alt gövdeleri çubuklu olan minarelerin şerefelerinin altları düşey kolonlar şeklindedir.

Çok süslü olan taş işçiliğine sahip cümle kapısından caminin içine girilmektedir.

Camiye daha az kullanılan iç avlu tarafından değil, daha çok sağ ve sol taraflarındaki kapılardan gi-

rilmektedir.

Kare şeklinde olan caminin kubbesi 25,75m. çapındadır. Kubbe dört tarafındaki dört kemer ile cümle kapısı tarafındaki fil ayağına benzeyen iki payanda tarafından taşınmaktadır.

Prof.Dr. Celâl Esad Arseven'in "Türk Sanat Tarihi" isimli kitabında, Nuruosmani Camii'nin kubbesi ile ilgili olarak; "Dört beden duvarı üzerine kemer inşa edilerek, köşelere yapılan bingilerle kemerlerin teşkil ettiği kaide üstüne bir tek kubbe inşa olunmuştur. Kemerlerin itme kuvveti iki taraflarına yapılan kalın duvarlı, harice taşkın kısımlar ve köşelere konulan ağırlık kuleleriyle karşılanmıştır. İç avlu tarafındaki bina cephesinin köşelerine yapılan iki minarenin sıkleti, yan kemerlerin bu kısmında birer ağırlık teşkil etmekte ve açılmasını önlemektedir. Sahnın kible tarafındaki mihrab kısmı âdetâ bir kilise absist'i gibi, binadan dışarıya taşan yuvarlak ve büyük bir hücre şeklinde olup, bu kısmın üstü

yarım kubbe ile örtülmüştür." denilmektedir.

Sahnı Barok üslubunun özelliklerine sahip, çok ışıklı olan caminin kible duvarında onsekiz ve diğerlerinde onaltışar pencere vardır. Toplam pencere sayısı 174 adettir.

Nuruosmaniye Camii'nin önemli özelliklerinden birisi de mihrabının güney duvarından dışarıya doğru taşkın olarak yapılmış olmasıdır. Mermerden işlenerek yapılmış olan mihrabın üstü yarım kubbe ile örtülmüştür. Minrap duvarında iki köşede kible duvarına bitişik iki küçük kanat vardır. Mihrabın sağında ve solunda renkli somakiden, binanın basıp basmadığını (dengesinin bozulup bozulmadığını) kontrol edebilmek için birar devvar (ekseni çevresinde dönebilen) sütun vardır.

Son cemaat yerindeki iki mükebbireden biri. Üzerine lamba yerleştirilerek güzelliği bozulmuştur.

Nuruosmaniye Camii'nin son cemaat yerindeki cütme kapısı. Barok üslubunda olduğundan mukarnas süslemesi yoktur.

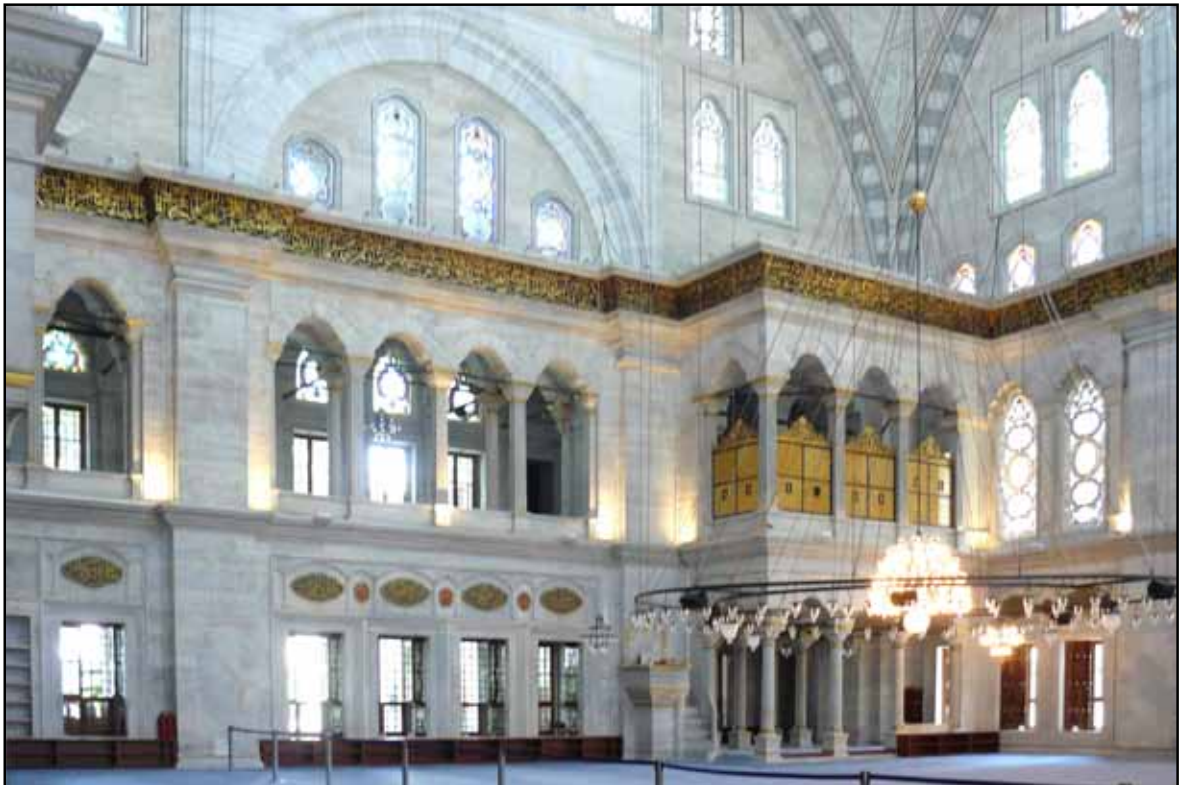
Nuruosmaniye Camii'nin genel iç görünümü.

Mihrabın yanındaki minber de mermerden yapılmıştır. Mermere oyularak yazılmış olan Fâtihâ suresi, mihrabın sağından başlayarak bütün sahnı dolaşır.

Caminin alt sıra pencerelerinin üst taraflarında bulunan renkli taşlar

üzerine birer madalyon halinde hadisler ve Allâh'ın isimleri yazılmıştır.

Soldaki ve sağdaki mahfil katlarının altlarında dokuzar sütun bulunmaktadır. Bunların üzerlerini çeşitli boyutta ve biçimde kubbeler örtmektedir.

Nuruosmaniye Camii'nin diğer bir iç görünümü. Sağ üst tarafta Hünkâr Köşkü görülmektedir.

Nuruosmaniye Camii'nin sade görünümlü kubbesi.

Nuruosmaniye Camiinin mihrap yönünden cümle kapısına doğru iç görünümü. Üstte müezzîn mahfili görülmektedir.

Barok üslubu caminin her yerinde göze çarpmaktadır. İç avlunun yarım daire biçimi, pencere ve kapıların kemer porfirleri, büyük kapıların nişlerinin üst bölümleri sa-

hın içerisindeki süsleme bunun birer göstergesidir. Pencerelerdeki revzenler, alçı pencerelerin desenleri ve mermer mihrap ile mermer minber de Barok üslubundadır.

Caminin dışına taşan mihrabın beşken biçimli tavan görünümü.

HÜNKÂR KASRI

Nuruosmaniye Camii'nin diğer bir özelliği de Hünkâr Kasrı ile Hünkâr Mahfili'nin değişik yapısıdır. Nuruosmaniye Caddesi tarafındaki dış avlu

Mermer mihrap.

kapısından avluya girildiğinde, sağda bir rampa görülür. Rampanın, büyük iki kanatla kapısı üzerinde "TC İstanbul Valiliği İl Müftülüğü Hizmet Binası" tabelası vardır.

Rampanın bitişinden sonra, camiye doğru bir üst geçit uzanır. Bir bina biçiminde olan bu üst geçit, 4 sütun üzerine oturtulmuş bir köprü biçimindedir. Bu köprüden caminin içerisindeki Hünkâr Mahfili'ne geçilmektedir. Çok süslü ve balkonu şebekeli olan Hünkâr Mahfili'nde ayrıca bir mihrab daha bulunmaktadır.

Camideki Âyet-i Kerîmeler Yedikulelîzâde Seyyid Abdülhalîm tarafından yazılmıştır.

Celî hatlar ise Hattat Râsim, Bursalı Müzehhib Ali Ağa ile Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'nin eseridir.

TÜRBE

Caminin doğu yönündeki Hünkâr Kasrı'nın hemen yanında yer alan türbenin önü üç birimli revaklıdır. Ortası kubbeli ve yanlarında tonoz örtülüdür.

Türbede Sultan İkinci Mustafa'nın zevcelerinden ve Sultan Üçüncü Osman'ın annesi Şehsüvar Valide

Sultan yatmaktadır.

Ayrıca Hünkâr Kasrı ile türbe arasındaki alanda Hizbullah Sultan ve Sultan İkinci Mahmud'un bir kızı ile dokuz oğlu gömülüdür.

MEDRESE VE İMARET

Nuduosmaniye Külliyesi'nin medresesi ve imareti, dış avlunun kible tarafında yanyana yer almaktadır.

Medrese ve imaret bölümü, günümüzde Fatih Müftülüğü'ne bağlı "Nuruosmaniye Kur'an Kursu" olarak kullanılmaktadır.

Medrese kare plânlıdır ve revaklı bir avluya sahiptir. Avlusunun çevresinde farklı boyutlarda oniki öğrenci odası ile bir dersane bulunur. Odaların ve dershanenin üzerleri kubbelidir.

Medresenin kapısındaki kitabe-
deki tarih düşürme Hâkim Efendi'ye
aittir:

*"Düşdi bir târih Hâkim'den du'â
Medhal-i ilm ola bâb-ı medrese
1169*

*(Hakim'den dua ile bir tarih düşür-
rildü*

*Medresenin kapısı ilimin girişi olsun
1755)"*

İmaret ise, medresenin hiza-
sında ve bitişik olarak batı yönün-
dedir. Kapısı cephesinin ortasında-
dır. Kapısının üzerindeki kitâbedeki
tarih gene Hâkim Efendi tarafından
düşürülmüştür:

*"Yazılsun kilik-i Hâkim'den bu târih
Ola a'la imaret bâb-ı erzak
1169 (Hakim'in kaleminden bu ta-*

*Mermer
minber.*

*Hünkâr
Köşkü ve
camiye geçiş
yapılan
köprüsü.*

Dış avlunun içindeki türbe.

rih yazılsın, yüce imaret rızk kapısı olsun 1755)”

KÜTÜPHANE

Kütüphane, Nuruosmaniye Külliyesi'nin dış avlusunun kuzey-doğu köşesinde ve türbenin hemen yanındadır.

Alt katı bodrumdur ve birkaç basamakla yükseltilmiş olan bir platform üzerine inşa edilmiştir. Barok tarzında yapılmış olan binanın okuma salonunda bulunan orta kubbe

Dış avlunun güney tarafındaki, yen yana olan medrese ile imâret ve bahçesi.

Kapıdan dikdörtgen plânlı bir avluya girilir. Avlunun güneyinde iki kapı vardır. Soldaki kapıdan medreseye ve sağdaki kapıdan ise mutfak bölümüne geçilmektedir. Batı yönünde aşhane ve kuzey tarafında ise servis bölümü bulunmaktadır.

Üstte medresenin ve altta ise imaretin yapım kitâbeleri. Tarih düşürme beyitlerinin açılımı ve anlamı yazıdadır.

dört sütun tarafından taşınmaktadır. Orta kubbenin iki tarafına yarım kubbeler yerleştirilerek mekân genişletilmiştir. Çevresi sütunlarla taşınan kemerli bir yapıya sahiptir.

Kütüphanenin batı yönünde, kitapların muhafaza edildiği bir oda bulunmaktadır. Bu odadan yuvarlak kemerli bir kapıyla oturma salonuna geçilir. Yalnızca tarihi eserler için tahsis edilen kütüphanede yaklaşık 5048 eser bulunmaktadır.

Kütüphanede, padişahın kullanımı için ayrı bir kapı daha vardır. Kitap deposunun kapısı üzerinde açılış tarihini veren bir kitâbesi

vardır.

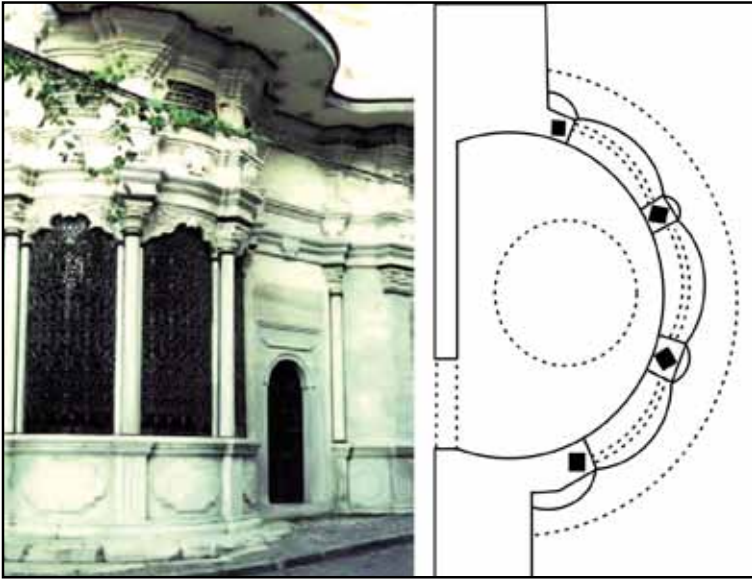
SEBİL VE ÇEŞME

Sebil, H.1169 (M.1755) yılında Sultan Üçüncü Osman tarafından yaptırmıştır. Nuruosmaniye Camii'nin Kapalıçarşı'ya çıkılacak kapısının sol tarafındadır. Mimarbaşı Hacı Mustafa Ağa ile Simon Kalfa tarafından inşa edilmiştir.

Sebil, Türk Barok-Rokoko mimarisinde yarım daire plânlıdır. Sebil, tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir. Kompozit başlıklı dört sütunla üç pencereli olan sebil, klasik plân düzeninde ve zengin eğrisel

İmaretin avlusundan görünüm. Sol taraftaki kapıdan medreseye ve sağ taraftaki kapıdan ise mutfağa geçilmektedir.

Sebilin dış görünümü ve plânı.

korniş profilleri, kartuşların üç boyutlu tasarımı, sütun başlıklarındaki volütler, deniztarağı motifleri ile iki katlı havası verilmiştir. Parmaklıkları şebeke şeklinde demirden dökme ve oymalıdır ve sonradan boyanmıştır. Saçakları ahşaptır. Üstü kurşun kaplı kubbelidir. Alt süveler kemerlidir ve dört mermer sütunludur. Pencere şebekeleri 1,10 metre genişlik 2,25 metre uzunluğun-

dadır. Bunların altında yedişer su verecek deliği vardır.

Nuruosmaniye Sebili, yuvarlaklaşan hatları ile de Barok mîmârînin en önemli örneği olarak kabul edilmektedir. Sebilin katlı silmeleri ve yüzeyden taşan bezemesinden dolayı Rokoko üslup özelliği de ağır basmaktadır.

Sebilin sağ tarafında bir de çeşmesi vardır. Nuruosmaniye Sultan Üçüncü Osman Çeşmesi H.1170 (M.1756) tarihinde cami ile birlikte inşa edilmiştir.

Nuruosmaniye Camii'nin Kapa-lıçarşı başındaki avlu kapısına bitişik sebilin yanındadır. Tarih beyti şöyledir:

“Zülâl-i cevdetinden nûş-i âb-ı sâf idüb âlim

Oku tarihi pâki «Çeşme-i Sultan Osmânı»

1170

(Sultan Osman'ın taze saf suyundan içip ilime doy, Oku temiz tarihini 1756)”

Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin dış avlu içerisinde görünümü. Kütüphane de cami gibi zeminden yükseğe inşa edildiğinden giriş kapısının önünde merdivenler vardır.

